

Історичні гуртки в Коломийській українській гімназії

Іван МОНОЛАТІЙ

Серед актуальних проблем дидактичної думки в Галичині кін. XIX – поч. XX ст. і, одночасно, історичного коломиезнавства, чільне місце посідає питання педагогічних, науково-дослідницьких та культурно-мистецьких традицій Коломийської української гімназії (далі - КУГ) [1].

Підвалинами педагогічного пошуку в Галичині нерідко ставали церковні братства (товариства) та бурси народних шкіл та гімназій. У Коломії перші українські братства існували ще XVI-XVII ст. при церквах Преображення Господнього та Святого архистратига Михаїла як об'єднання населення міста та околиці, що виступали проти національного гноблення, очолювали широкий просвітній рух в боротьбі за громадські та культурно-освітні справи. В коломийських бурсах, які з'явилися після відкриття першої державної гімназії в 1861 р., відбувається також й примітивний (первісний) розвиток елементів самостійної роботи вихованців ("питомців") у вивченні рідної мови, минулого свого краю, традицій предків [2].

Поряд з цим, з 90-х рр. XIX ст. поступово відбувається формування теорії навчання й виховання учнівської молоді в КУГ засобами історичних знань, що закріплювалися в процесі самостійної науково-дослідницької роботи в спеціалізованих гуртках [3]. Їх пошукова діяльність спричинялася до жвавої наукової дискусії, сприяла розробці положень батьківщинознавства та всесвітньої історії, теоретичних основ національної освіти й виховання, підготовки молоді до студій у високих школах не лише австрійської Галичини, але й багатьох західноєвропейських держав. Так, на початку 1896/97 н.р. 14 коломийських гімназистів створюють "Тайний кружок для самообразования", метою якого були "виміна гадок ... поглиблене в понятю деяких питань, а головне виказати брак загального ширшого світогляду та заохотити до пильної праці над собою". Перші наукові гуртки в КУГ з'явилися в другому півріччі 1907/08 н. р.: утворювалися літературний, історичний та природничий гуртки. Науковий патронат ними здійснював викладач, д-р Іван Раковський, згодом відомий український фізик, головний редактор першої української енциклопедії "УЗЕ". Сучасники зазначали, що "тайні кружки перевелись. Настав інший час. Позволено ученикам творити научні кружки і читальні по гімназіям" [4]. Перші загальні збори історичного гуртка відбулися у квітні 1908 р. в приміщенні КУГ під головуванням автора популярних в Галичині посібників з всесвітньої історії проф. Йосифа (Осипа) Чайківського, викладача історії. Головою гуртка обрано учня VII кл. Василя Пилип'юка [5]. Як повідомляють джерела, в перші місяці до гуртка записалося 72 члени, а на засідання і практичні заняття приходило яких 25-37 учнів. Повноцінна науково-дослідницька робота розпочалася лише в 1908/09 н.р., коли відбулося 3 сходи, на яких виступили з науковими повідомленнями учні V-VII кл. Звіти КУГ подають наступні відомості: Федір Федорців (VII кл.) "Іван Виговський і гадяцькі постулати" та "Володимир Антонович", Федір Небиловець (V кл.) "Панщина і данини українських селян до половини 17 віку" й "Два послідні повстання козаків перед Богданом Хмельницьким", Григорій Драгомирецький "Перші козацькі повстання", Гоянюк (VI кл.) "Повстанє Великого княжества московського" [6]. Рецензентами робіт виступили проф. Лев Дольницький і вчитель історії Василь Чайковський. Пояснюючи механізм самостійної роботи учнів, зазначалося: "Після кожного відчиту йшла оживлена дискусія, яка багато причинила ся до пояснення порушених питань. На кождім засіданю було присутних по кількох учителів, які

забирали у дискусії слово і давали прелеґентам і взагалі членам кружка вичерпні відповіді"[7]. Виконанню творчих завдань сприяла самостійне опрацювання бібліотечних фондів КУГ: в 1906/07 н. р. в бібліотеці "для бідних учеників" нараховувалася 700 шкільних підручників, було закуплено 67 підручників, а 80 учнів подарували разом 140 книжок. Цим завданням сприяло певною мірою й те, що бібліотека використовувала 1591 польських, 1345 українських, 278 німецьких назв науково-методичної, виховної, спеціальної та художньої літератури [8]. Для обґрунтування відповідей учні КУГ використовували 93 географічні карти, 206 образів, 14 історичних атласів, 4 глобуси. Загалом, в 1909 р. було проведено 6 сходин гуртка, на яких, пересічно, перебувало 40-50 учнів.

Пошукова робота гуртківців в наступному 1910/11 н. р. відбувалася за наступним принципом: від загального до одиничного у вивченні навчальних дисциплін - історії рідного краю (надобов'язковий предмет) та всесвітньої історії. Другі загальні збори історичного гуртка (53 члени) відбулися 10 жовтня 1910 р. під головуванням учнів VI кл. Ілька Гаврилюка (голова) і Онуфрія Яковіщука (секретар) [9]. Під керівництвом викладачів КУГ – проф. Лева Дольницького і Йосипа Чайківського, о. Филипа Лабенського, Дометія Поповича (заступників вчителя), Теодора Примака, Василя Чайковського, Григорія Головки (вчителів) учнями старших класів було опрацьовано 6 наукових тем, що виокремилися в реферативні повідомлення. Серед них, доказовістю та послідовним й логічним викладом відзначалися наступні: О. Яковіщук "Формация рускої держави" та "Рускі князі в X віці", О. Ясінського "Володимир Великий і Ярослав Мудрий", І. Павлюка "Початки, розцвіт і занепад галицького князівства", М. Даниловича "Суспільний і політичний устрій в старій Русі", М. Ерстенюка "Географічні відкриття около р. 1500" [10].

В структурному плані, засідання історичного гуртка відбувалися в присутності понад 40 осіб, коли доповідач виголошував підготований реферат або відчит, а в розпочатій пізніше дискусії приймало участь 5-8 учнів. Доречно підкреслити, що дискусія з проблеми реферату носила в той час значною мірою інформативний (а, в деяких випадках, популярний) характер, почасти в запитаннях до наукового керівника і рецензента, або ж пояснення невідомих учням аспектів теми [11]. В 1910 р. відбулося 12 сходин двох відділів гуртка (I відділ: V-VI кл.; II відділ: VII-VIII кл.).

Із збільшенням слухачів історичного гуртка і навчальним навантаженням (яке визначало історичне краєзнавство як факультативний предмет), на початку 1911/12 н.р. утворюється другий історичний гурток учнів VI кл. під проводом викладача історії, проф. Григорія Головки, заснований на прохання класу. Цей гурток ставив за мету, "обробляти систематично рідну історію" [12]. Вже 11 листопада 1911 р. відбуваються перші загальні збори двох гуртків, на яких обрано керівні органи "історичного відділу": Лев Бурнадз (голова), Василь Костів (містоголова), Володимир Водоставський (секретар). Виходячи з таких обставин, в другому півріччі 1911/12 н.р. було опрацьовано 9 рефератів, зміст яких з'ясовував відповідні частини історії України з найдавніших часів до початків Козаччини (паралельно із шкільними викладами історії рідного краю). Серед тематики наукових рефератів гуртка Й. Чайківського (63 гуртківців, 40 учнів-учасників) слід відзначити М. Станецького "Доісторична доба українського народу", І. Павлюка "Істория Руси-України до смерти Ярослава Мудрого", В. Колодницького "Занепад Київської держави", М. Сорохана "Україна під панованем Литви і Польщи" та "Початки Козаччини"; серед відчитів (з історії українського мистецтва) – В. Соловчука "Архітектура в старинній Русі", М.

Сорохана "Византийське будвництво і его вплив на Русь", В. Колодницького "Різьба в добі княжій", І. Старчука "Про штуку малярства", Ю. Камінецького "Малярство в княжій добі (на Русі)", О. Ясінського "Ювілерство, гравюра і музика за княжих часів", М. Іванчука "Руске право".

Другий історичний гурток проф. Г. Головки зосереджує увагу на вивченні загальних особливостей історичного процесу на українських та сусідніх землях. Тому темами досліджень стають "Українсько-руська територія перед еміграцією Слов'ян" (Ілько Бодруг, VI А), "Слов'янські племена і їх кольонізаційний рух" (Осташук, VII А), "Початки і розвиток українсько-руської держави" (Микола Вовкунець, VI А), "Володимир і Ярослав" та "Литовсько-руська держава" (Корнило Курнішук, VI Б), "Перший період розкладу Київської держави" та "Освіта і штука в старинній Русі (IX-XIV вв.)" (В. Водоставський, VI А), "Другий період розкладу Київської держави" (В. Костів, VI А) [13]. Як свідчить аналіз науково-дослідницьких робіт учнів КУГ в 1910-1911 рр., в тематичний засяг входили актуальні проблеми не лише української історії, але й культури суміжних європейських земель (Росії, Польщі, Литви).

В наступному навчальному році, як повідомляють документи, в історичних гуртках учні КУГ не проводили безпосередньої праці, а тому лише учні VIII кл. під проводом проф. Й. Чайківського самостійно, поза лекційними годинами, перейшли курс історії України-Руси за корпусом історичних монографій акад. Михайла Грушевського [14]. Така форма навчально-виховного процесу ставала позитивним чинником у самостійній роботі учнів, адже "молодь мусить сама на підставі досвідів переконатись, на чому полягає суть зорганізованого життя". З іншого боку, найвищою ідеєю українознавчих дисциплін, які викладалися в середньошкільних закладах краю був національний чинник, "найвища ідея, що організує цілість виховання та якій мають служити поодинокі цілі" [15]. З цього часу, навчання та самостійна робота учнів в КУГ стає могутнім засобом національного виховання, яке було покликане готувати свідому державну еліту, формувати інтелектуальний потенціал майбутніх національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., творчою працею приносити користь землякам, що перебували під імперським режимом Габсбургів.

У досліджувані роки, в самостійній роботі не лише учнівського, але й педагогічного колективу з'являється принцип науковості, тобто теоретичне обґрунтування наукових історичних гуртків КУГ знаходить й практичне вирішення. Вже згодом в педагогічній пресі, підкреслювалося, що "правдиво наукові дослідження можуть зовсім відкинути в інших випадках пануючі дотепер загальні переконання, оперті на неточній, односторонній обсервації, на узагальнюванні досить малої кількості примірів. (...) Вони можуть винайти зовсім нові факти дотепер ще незнані та недосліджувані" [16].

Напередодні Першої світової війни, в 1913/14 н. р. спостерігається активізація пошукової роботи в КУГ. Згідно матеріалів, що зберігаються у фондах музею історії Коломиї, в 1913-1914 рр. відбувається 16 відчитів наукових рефератів, в яких взяли участь учні III Б, IV Б, V Б, V В кл. В роботі гуртка під керівництвом вчителя І.Ю Шпитковського взяли участь, під час навчального року, від 10 до 30 учнів [17]. Доповідачі реферували, головним чином, узагальнюючі проблеми вітчизняної і всесвітньої історії, культури та мистецтва, що зі свого боку стало підґрунтям до доброї науково-популярної полеміки (одночасно, призначалося "корреферента", який рецензував повідомлення). Нижче наведена таблиця* показує тематику, авторів та рецензентів робіт історичного гуртка І. Шпитковського:

Табл. І. САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ В 1913/1914 Н.Р.

п/п	Тема	Автор	Рецензент	Клас
1	"Ярошенко" О.Маковея	О.Васильчук	О.Трильовський	III Б
2	"Старинна історія східних народів" Ж.Масперо	Р.Данилович	М.Попович	IV Б
3	"Фараон" Б.Пруса	Ю.Демянчук	Р.Данилович	IV Б
4	Стародавні китайці та їх релігійна поезія (за В.Заборським)	М.Попович	С.Рурак	IV Б
5	Мешканці Аккаду і Шумеру	Р.Рурак	П.Григорчук	IV Б
6	Приватне життя Жидів (на основі творів Гретца і Дубнова)	Ш.Парнес	Р.Данилович, Й.Рарес	IV Б
7	Грецькі колонії на українській території (на основі Іт. "Історії України-Руси" М.Грушевського)	В.Табачук	М.Попович	IV Б
8	Розвій королівського Риму (за кн.І.Т.Лівієм)	Янович	В.Стефанюк	НВ
9	Римська мітологія(за Ф.Терліковським)	В.Стефанюк	НС	НВ
10	"Помпей і Схід" (на основі творів Т.Момзена і Дзенковського "Історії Риму", Кн.5)	В.Стефанюк	НС	НВ
11	"Спартак" Самойлова	І.Дольницький	М.Федюк	V Б
12	Стан культури в Єгипті за часів Фараонів XIX династії (на основі "Фараона" Б.Пруса)	П.Накельський	І.Пушкар	НВ
13	Вплив культури Старинного Сходу на Європу	О.Крайківський (молодший)	Шминець	НВ
14	Ганнібаль і його подвиги (на основі К.Геноца, П.Папе "Тріумф Ганібалю" і "Історія старожитностей" вид. Ф.Бонди)	П.Гаврилюк	В.Породко	НВ
15	Домашнє житє Римлян	В.Породко	П.Гаврилюк	V Б
16	Кольонізація українсько-рускої території і єї кольонізаційні втрати	О.Крайківський (молодший)	П.Гаврилюк	V Б

В процесі опрацювання теми повідомлення та виступі на публічному захисті, рецензуванні, учнівсько-викладацький склад КУГ використовував допоміжні ілюстративні матеріали (картографічні джерела), що значно полегшувало орієнтування в проблематиці рефератів. Відомий педагог і дослідник Богдан Барвінський підкреслював, що "осередником без якого учитель не сміє вести лекції історії, є історичні карти. Історична карта дає змогу учневі орієнтуватися в історичному видні, на якому відбувалися обговорювані історичні події, а це знову причинеться до легшого запам'ятування подій, зв'язаних з певною областю або місцевістю на історичній карті (підкр. наше – авт.)" [18]. Для таких

потреб в гімназійній книгозбірні містилися різнопланові атласи, карти та посібники [19].

Характеризуючи вивчення історіознавчих проблем і науково-дослідницьку працю учнів КУГ, слід зазначити, що історичні наукові гуртки коломийських гімназій, поряд із загальними проблемами всесвітньої історії, розробляли й питання історії рідного краю, батьківщинознавства. Ці вектори можна зобразити наступним логічним рядом проблем, як: Будова Української Держави. Українська держава княжої доби (800-1340 рр.); Україна під Польщею і Литвою (1340-1648 рр.); Українська Держава козацької доби (1648-1782 рр.); Національно-культурне відродження українського народу (1784-1914 рр.). У загальному руслі наукових зацікавлень учнівської молоді перебували й педагогічні працівники і, ті, котрим адресувалися пізніші слова про те, що "реферати, виклади, зразкові лекції й спільна лектура дадуть учительству змогу держати руку на живчику новітніх методичних і наукових течій та засвоїти провідні думки новітнього методознавства" [20]. Важливим стрижнем в дослідницькій роботі цього навчального закладу стало й те, що найважливіші результати публікувалися в щорічних гімназійних звітах, своєрідних хроніках педагогічної та наукової праці професорів та учнів. Так, зокрема, було надруковано розвідки Євстахія Макарушки "О. Потебня і його наукова діяльність" (1900/1901), Івана Франчука "Женщини у Гомера" (1903/1904), Лева Гнатишака "Вплив "Історії Руссов" на українсько-руську поезію романтичну" (1904/1905), Ярослава Гординського "Причинки до студий над "Енеїдою" І. Котляревського" (Ч. 1.: 1906/1907; Ч.2.: 1907/1908) та "Невідомі писання Маркіяна Шашкевича" (1910/1911), Дмитра Николишина "Погляди Тараса Шевченка на козащину" (1913/1914).

Спостереження над самостійною роботою учнів КУГ з історіознавчих проблем в 1907-1914 рр. показує, що серед багатьох проблем суспільного і культурного розвитку Галичини кін. XIX – поч. XX ст. особне місце посідає проблема навчання й виховання учнівської молоді у контексті її позакласової (факультативної) діяльності. Позитивний досвід, закріплений в історичних гуртках КУГ, спричинився до об'єктивної, цілісної та неупередженої оцінки ролі і місця рідного краю, розчленованої імперіями України в етно-політичних і культурних процесах європейської цивілізації.

Література:

1. Грабовецький В. Історія Коломиї [з найдавніших часів до початку XX ст.]. – Частина I. – Коломия, 1996. – С. 125; Монолатій І. Коломиезнавство: нариси історії Коломиї у контексті взаємовідносин слов'янських народів. – Коломия, 1996. – С. 90-91
2. Монолатій І. Братства (Брацтва) // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2, літера Б. – Коломия, 1998. – С. 92 ; Біланюк І. Бурси // Там само. – С. 109; Wanczura A. Polski wpływ na szkolnictwo Ruskie w XVI i XVII stuleciu. – Lwów, 1924
3. Недільський М. Українські школи міста Коломиї // „Над Прутом у лузі ...”: Коломия в спогадах / За ред. З. Книша. – Торонто, 1962. – С. 41,42; Das Schicksal des Ukrainischen Volkes unter Polnischer Herrschaft, von Titus von Wojnarowskyj. – Band I.- Wien, 1921. – S. 204
4. Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1911/1912. – Коломия, 1912. – С. 47
5. Даниш Н[икифор]. Нарис історії ц.к. гімназії з рускою викладовою мовою в Коломиї від її основаня 1892/93 до 1911/12 року // Там само. – С. 48,49
6. Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1908/1909. – Коломия, 1909. – С. 77-78
7. Там само. – С. 50, 77
8. Участь учеників і рух книжок в шк[ільному] році 1906/7 // Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1906/1907. – Коломия, 1907. – С. 72
9. Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1910/1911. – Коломия, 1911. – С. 25,28,57

10. Там само. – С. 57
11. Даниш Н[икифор]. Нарис історії ц.к. гімназії з рускою викладовою мовою в Коломиї від її основаня 1892/93 до 1911/12 року // Там само. – С. 49
12. Там само
13. Недільський С[офрон]. Часть урядова (Літопись гімназії) // Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1911/12. – С. 87-89
14. Праця учеників в научних кружках // Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1912/1913. – Коломия, 1913. – С. 58
15. Конрад С. Ідея співпраці та молодь // Рідна школа [Львів]. – 1933. – 1 лист., Ч. 20-21. – С. 323
16. Базник М. Учитель у ролі дослідника (Філософія й теорія педагогічних наук) // Шлях виховання й навчання [Львів]. – 1931. – 1 бер., Ч. 3. – С. 95
17. Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1913/1914. – Коломия, 1914. – С. 98
- *Складено на підставі: Звіт Дирекції ц[ісарсько] к[оролівської] гімназії з руским викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1913/1914. – С. 98
18. Барвінський В. Значіння образів у навчанні історії // Українська школа [Львів]. – 1932. – Ч. 6-9 (грудень). – С. 106
19. Andrees Allgemeiner Handatlas in 126 Haupt- und 139 Nebenkarten nebst vollständigen alphabetischem Namenverzeichnis / Vierte, völlig neubearbeitere und vermehrte Auflage [Hrs.] von A. Scobel. – Bielefeld und Leipzig: Verlag von Velhagen & Klasing, 1901; Sydow-Wagners Methodischer Schul-Atlas / Entworfen, bearbeitet und herausgegeben von Hermann Wagner. – Gotha: Justus Perthes, 1910
20. П.Б. Методично-наукові гуртки // Рідна школа [Львів]. – 1935. – 1 бер., Ч. 5. – С. 38.